

MOOERS TÖRVÉNYE

/Megjegyzések az információ használatának lélektanához
és szociológiájához/
dr. Györe Pál

1.

Elég sokat tudunk már arról, hogyan kell bánnunk az információval, viszont még elég keveset tudunk arról: hogyan kell bánnunk az információ használóival. A különféle dokumentumok záporában vagy robbanásszerű kitöréseiben ránk zúduló információ-áradat eléggé rádöbrentett már bennünket arra, hogy nagyon komolyan kell foglalkoznunk az információk áramlásának megrendszabályozásával. Arra azonban még mindig nem döbrentünk rá eléggé, hogy az információk tárolását, rendezését, válogatását, továbbá gyors, irányított áramlását biztosító kisebb-nagyobb, egyszerűbb-bonyolultabb rendszerek, csatornák kiépítése nem célja, hanem csak eszköze a tájékoztatásnak.*

Addig talán, nagy általánosságban, már eljutottunk, hogy hagyományos vagy korszerű eszközeink útján, több-kevesebb finomsággal megmunkálva, kisebb-nagyobb mennyiségben az információk valamiképpen elérnek a felhasználót. Azzal azonban alig törődünk, mire jut a felhasználó az információval: elfogadja-e egyáltalán, befogadja-e, cselekvésre, döntésre ösztönzi-e, - tehát termékenyítő, alakító hatást fejt-e ki benne. A tájékoztatás ugyanis csak akkor éri el célját, ha az információ és az információ használója egymásra talál, ha egymásnak vannak rendelve. Ez az egymásra találás, egymásnak rendelés persze nagyon bonyolult folyamatok eredménye; ezeknek ismerete nélkül azonban alig remélhetjük, hogy a tájékoztatás hatékonysága jelentősen megnövekszik.

* Tanulmányunkban különbséget teszünk információ és tájékoztatás között; az információ szót használjuk, amikor ismeretekről /tudományos-műszaki eredményekről/ van szó /eredeti formájukban vagy valamiképpen megmunkálva/; a tájékoztatás szót használjuk az információk kezelését végző teljes /személyi és technikai/ tájékoztatósi apparátus megjelölésére.

A tájékoztatás hatékonyságának egyik legnagyobb akadály, hogy - orvosi hasonlattal élve - az információ diagnózis, s ennek következtében az információ prognózis rendkívül kezdetleges állapotban van. Nem tudjuk mérvadóan, pontosan megállapítani: kinek milyen természetű az információs problémája, esetleg betegsége, s ezért nem tudjuk megfelelően előírni: miképpen lehet a problémát megoldani vagy orvosolni. Hogy nem tudunk megfelelő diagnózist és prognózist készíteni, ennek oka elsősorban "páciensünk" nem ismerése. Lehet, hogy elég sokat tudunk információs problémájáról, de róla magáról, ugyyszólván, semmit. S amikor arról értesülünk - közvetve vagy közvetlenül - hogy tájékoztatásunk nem érte el hatását, nem volt kielégítő, nem vezetett eredményre, értetlenül állunk: hiszen arról tájékoztattuk, amire tájékoztatást kért, vagy amiről azt hittük, hogy éppen szüksége van rá. Kiben vagy miben volt hát a hiba?

Hiba történhetett az információ kiválasztásában, megmunkálásában, vagyis abban, hogy az információt nem "illesztettük" a felhasználóhoz, ezért nem tudta szellemi apparátusába építeni. De hiba történhetett magában a felhasználóban is: valamilyen mélyen egyéni, vagy társadalmi okból nem tudta, nem akarta befogadni, hasznosítani az információt. Az eredmény mindkét esetben ugyanaz: az objektíve helyes, érvényes információ szubjektív akadályokba ütközött, és ennek következtében eltorzult, felismerhetetlenné vált, vagy tönkrement; végeredményben tehát teljesen hatástalan maradt.

A tájékoztatás hatékonyságának ezekre az egyénben vagy környezetben gyökerező lélektani és szociológiai tényezőkre kívánunk röviden, vázlatosan rámutatni. Nem kétséges, hogy ezeknek a tényezőknek felderítése, tudományos vizsgálata, törvényszerűségeik megállapítása nagymértékben megakadályozhatja, csökkentheti tájékoztatási tevékenységünk - ma még elég gyakori - kudarcait.

2.

Amióta a Royal Society 1948-ban Londonban tartott tudományos tájékoztatási konferenciája /1/ bizonyos szempontokból ráirányította a figyelmet a tudósok, kutatók tájékoztatási igényei, tájékoztatói szokásai vizsgálatának fontosságára, elég nagyarányú kutató munka indult meg ezen a téren, különösen az Egyesült Államokban. Az 1948-1958 közötti kutatásokról igen jó áttekintést adott E. TÖRNUDD az 1958-ban Washingtonban rendezett tájékoztatási konferencián, amelynek egyik fő témaköre éppen a tudományos dolgozók szakirodalmi és tájékoztatási szükségleteinek vizsgálata volt /2/; ez a konferencia újabb nagy lökést adott az ezirányú kutatómunkának.

TÖRNUDD szemléjét /3/ átvizsgálva megállapíthatjuk, hogy nagyon elenyésző mértékben dolgozta fel azt a szakirodalmat, amely elsősorban lélektani és szociológiai szakfolyóiratokban jelent meg a tájékoztatás, közlés /kommunikáció/ lélektanára, szociológiájára vonatkozó kutatásokat ismertette. Ezeknek a 40-es évek végén megindí-

tott kutatásoknak eredményeiről egyébként nem régen jelent meg egy gyűjteményes kötet W. SCHRAMM szerkesztésében /4/. Magának a washingtoni konferenciának előadásai sem foglalkoztak külön és részletesebben a tájékoztatás használatának, használóinak lélektanával és szociológiájával, csak elszórva tartalmaztak ilyen jellegű megállapításokat. Elsősorban a szociológus H. MENZEL igen alapos dolgozata a tervezett és nem-tervezett tudományos közlésről vetett fel bőségesen szociológiai szempontokat /5/. A washingtoni konferencia óta eltelt időszak legfontosabb kutatásairól legutóbb H.L. BROWNSON adott rövid összefoglaló áttekintést /6/.

A tájékoztatás használatára, hatékonyságára, a tájékozódási szokásokra vonatkozó vizsgálódásoknak csak egy része volt tehát lélektani és szociológiai irányú; egy része csak a szakirodalmi tájékoztatás, tájékozódás igényeit, szükségleteit kutatta a meglévő szolgáltatások alapján, s nem foglalkozott mélyebben azzal, hogy milyen egyéni és társadalmi tényezők befolyásolják, vagy határozzák meg a felhasználóhoz különféle közlési csatornákon érkező információk befogadását, hatását, eredményességét. Ilyen jellegűek voltak a hazai vizsgálatok, és módszertani tanulmányok is /7-11/.

Az utóbbi években a vonatkozó szakirodalomban két fontos jelentéssel vehetünk észre. Az egyik: alig jelenik meg mostanában olyan nagyobb igényű monográfia, kutatási jelentés, tanulmány tájékoztatási rendszerek, vagy információ-tároló és kereső rendszerek tervezéséről, szervezéséről, amely a legkomolyabban figyelembe né venné a várható felhasználók alaposan elemzett igényeit /12-15/, sőt azokat a lélektani és szociológiai tényezőket is, amelyekkel a felhasználó egyénekben, kisebb-nagyobb társadalmi csoportokban számolni kell /16, 17/. A másik: elkezdődött annak vizsgálata, hogyan közelítünk meg információval a felhasználót; ez elsősorban a tájékoztatás és a felhasználó viszonyának, hosszabb-rövidebb ideig tartó, felzárkózottabb vagy mélyebb kapcsolatának problémáira irányul /18, 19/; erről legutóbb E. PIETSCH tett igen figyelemre méltó megállapításokat a római információ kongresszusra készített nagyszabású tanulmányában /20/; ezekre még visszatérünk.

Sajnálatos különben, hogy a tájékoztatás, közlés eredményességének, hatásának problematikáját tudományosan vizsgáló pszichológusok és szociológusok, s a tájékoztatás iránti igényeket, szükségleteket vizsgáló tájékoztatástudományi kutatók - egészen kevés kivételtől eltekintve - nem találtak egymásra. Ezt közzétett műveik bibliográfiai hivatkozásainak futólagos áttekintése is igazolja. 1956-ban jelent meg például egy igen jelentős közlemény a Journal of Documentationban, melynek szerzője lélektani szempontból vizsgálta a közlési folyamat jelenségeit, s a tájékoztató és a felhasználó közötti kapcsolatokat; meglepő, hogy a mindig rendkívül alapos bibliográfiai apparátussal dolgozó PIETSCH ezt a tanulmányt meg sem említette a római kongresszusra készített, előbb idézett szemléjében, pedig megállapításai helyenként csaknem szó szerint egyeznek /21/.

Tanulmányunknak egyébként egyik célja éppen az, hogy segítsen ráirányítani az érdeklődő kutatók figyelmét azokra a nagyon izgalmas, komplex kutatási feladatokra, amelyeknek megoldása a tájékoztatás

"útóképessége" szempontjából hazai és nemzetközi viszonylatban egyaránt igen nagy jelentőségű volna."

A tájékoztatás használatának lélektanára és szociológiájára vonatkozó néhány probléma felvetése és a velük kapcsolatos kutatási irányok vázlatos szemléje után most az un. MOOERS-törvény ismertetésével és kommentálásával mutatjuk be az információk felhasználása körül fel-felbukkanó, vagy törvényszerűen megnyilatkozó fontosabb jelenségeket.

3.

Calvin L. MOOERS, az információ-gépesítés egyik elismert nemzetközi szaktekintélye, 1960-ban vázolta fel azokat a megfigyeléseit, amelyeknek alapján azután megalkotta, pregnánsan megfogalmazta /és mindjárt saját magáról el is nevezte! / a következőkben ismertetésre kerülő törvényt /22/.

"Miért van az - kérdezi MOOERS - hogy egyes tájékoztatási rendszereket, bár technikailag meglehetősen szegényesek, intenzíven használnak, míg más rendszereket, amelyek technikailag néha sokkal jobbak, alig használ valaki?"

"Mindnyájan olvastunk jelentéseket olyan visszakereső rendszerekről, amelyek hatékonyabban, gyorsabban, nagyobb állománnyal dolgoznak, mint mások. A felhasználók részére egyre több és jobb visszakereső rendszert hozunk létre, de - : biztosak lehetünk-e abban, hogy ezeket a jobb rendszereket jobban használják is? Egyáltalán nem!

Sok tapasztalat alapján az a megfontolt véleményem - érvel tovább MOOERS -, hogy felhasználóink mindaddig vonakodni fognak - bármilyen jól megtervezett - tájékoztatási szolgálatot igénybe venni, amíg a jelenlegi intellektuális és műszaki légkör egyik nagyon jellegzetes vonása megmarad. Ez a jellegzetesség - és közhely, hogy ez uralkodik sok kutatóintézetben, laboratóriumban, irodában - a következő: sok ember számára jóval kínosabb, gyötrelmesebb, ha kap, mint ha nem kap információt. Ilyen helyzetben ilyen emberektől mi mást várhatnánk, mint hogy igyekeznek elkerülni az olyan tájékoztatási szolgálatot, amely érdemleges információt adhatna kezükbe." Ez az elmentmondás az alapja MOOERS törvényének, amely tehát így szól:

Itt jegyzem meg: ez volt a célunk akkor is, amikor a KGM Műszaki Tájékoztatási és Propaganda Intézetben - kezdeményezésemre - felkértük SZALAI Sándor akadémikust, hogy az MTPI konferenciáján tartson előadást a tájékoztatás hatékonyságának szociológiai vizsgálatáról; az előadás szövege a közeljövőben jelenik meg az MTPI-Konferencia anyagát tartalmazó kötetben.

Valamely információs visszakereső rendszert mindaddig nem igen használnak, amíg a felhasználóknak kinosabb és gyötrelmesebb, ha tájékoztatják őket, mintha nem tájékoztatják őket.

Amikor információ feldolgozó és visszakereső rendszereket hozunk létre, magától értetődően azt hisszük: jó dolog könnyen hozzájutni az információhoz, s hogy mindenki, akinek módja van információs szolgáltatást igénybe venni, igénybe is veszi, hogy megkapja az információt. Nos, - folytatja tovább MOOERS, - elég sokan vannak, akik nem kívánnak tájékozódni, és éppen azért kerülnek el a tájékoztató szolgálatot, mert információt adna nekik. Ezt a következőkkel lehet bizonyítani.

"Mindnyájan tapasztaltuk: milyen kinos és gyötrelmes dolog, ha információt kapunk. Először is: el kell olvasnunk, s ez nem mindig könnyű. Azután meg kell próbálnunk megérteni, amit olvastunk. Ehhez viszont gondolkodnunk kell. Az információ megkövetelheti, hogy döntünk róla, vagy a hozzá kapcsolódó más információról. A döntések pedig cselekvésre kényszeríthetnek, ami fárasztó munkaprogrammal, utazásokkal, terhes megbeszélésekkel járhat. Az információ megértése során rájöhettünk arra is, hogy főnökünk tévedett, hogy munkánk rossz vagy szükségtelen volt. S ha már megvan az információ, nagyon vigyáznunk kell, hogy el ne veszítsük. És ha más nem történik is: az információ egyre inkább halmozódik az íróasztalunkon - olvasatlanul. Meglehetősen kényelmetlen érzés, hogy valamit tennünk kellene vele. És még: ha megkíséreljük az információt megfelelően felhasználni, az a vád érhet, hogy csak mélan piszmogunk ahelyett, hogy dolgoznánk. Végül pedig: ha az információt beillesztettük munkánkba, ezt gyakran egyáltalán nem vesszük észre, nem méltányolják. A megtakarított munka nem számít. Az elvégzett munkát, mégha felesleges volt is, jól megfizetik és jutalmazták."

"Így tehát, ha nincs információnk, vagy ha nem használjuk, sokkal kevesebbet kell kinlódnunk. Még egy-két példa erre ... Elégé bátornak, vagy esztelennek, vagy mindkettőnek kell lennünk ahhoz, hogy a szakirodalom alapján kimutassuk egy folyamatba tett kutatási tervről, amelyet már drágán előkészítettek, és a vezetés teljes támogatását élvezi, hogy kezdettől fogva haszontalan volt. - A kutatási jelentés szerzője, ha előzetesen nem végez irodalomkutatást és kihagyja a bibliográfiai hivatkozásokat, sokkal gyorsabban készítheti el jelentését, s ez még azzal az előnnyel is jár, hogy a többiek azt hiszik: gondolatai újak és eredetiek ..."

"Ahol büntetés helyett jutalom jár azért, ha valaki nem használja a tájékoztatást, ott ellenkezésbe ütközik az információ igénybevétele. Olyan helyeken viszont, ahol fontosnak tartják és jutalmazták az információk szorgalmas felkutatását és használatát, s a tájékoztató elmulasztását szigorúan megbüntetik, jogosan várhatjuk, hogy tevékenyen élnek a tájékoztatással, és maguk a felhasználók kényszerítik ki jobb tájékoztató szolgálat bevezetését. Ezt már bebizonyította a gyakorlat."

Ez tehát MOOERS törvénye; jellegére fényt vet, hogy szerzője PARKINSON törvényével állítja analógiába; az is tipikusan viselkedé-

si törvény, amely a kormányzati szervek személyzetének exponenciális növekedését magyarázza szatirikus éllel /23/.

4.

MOOERS törvénye nem keltett nagyobb figyelmet; a szakirodalomban mindössze két rövid kommentárjával találkozhatunk. Ennek több oka is van. Bár MOOERS közleménye előkelő folyóiratban: az American Documentationban jelent meg, de csak egyoldalas szerkesztőségi cikként; valószínűleg ez is közrejátzott abban, hogy kicsit elsikkadt, s a referáló folyóiratok sem igen dolgozták fel. Azután a törvény megfogalmazása a legkevésbé sem "törvényszerű", teljesen mellőzi a tudományos bizonyítást; stílusa és hangvétele tréfás-szellemes, helyenként pamfletszerűen ironikus, néha még cinikus is; /erre utal a PARKINSON törvényével való analógia/. Az egészről pedig az a vélemény alakul ki, hogy frappánsan kifejtett paradoxon, - sok közhellyel.

A MOOERS-törvény egyik kommentátorának: Helen L. BROWNSON-nak mégis az a nézete, hogy foglalkoznunk kellene ennek az ún. törvénynek és hatásának alaposabb megértésével, és úgy gondolja, hogy mégsem lehet egészen tréfára venni /6, 80.p./.

A tájékoztatás használatának MOOERS említette jellegzetességeivel valóban nagyon is komolyan kell foglalkoznunk, s meg kell keresnünk az általa feltárt és magyarázott jelenségek sokkal mélyebb lélektani és szociológiai okait. Igaz ugyan, hogy a törvény "paradox" közhely, de éppen ezért kell jobban szemügyre vennünk. A közhelyeket tartalmazó megállapításokat ugyanis általában nem szoktuk mélyebben vizsgálni, hiszen mi vizsgálni való volna általánosan ismert, minden eredetiség nélküli kifejezésen, állításon, - még ha paradoxonként van is megfogalmazva.

De ha jobban mélyére nézünk egy-egy közhelyben foglalt gondolatnak, tapasztalatnak, rendszerint azt találjuk, hogy valamely filozófiai rendszer, lélektani vagy más tudományos törvényszerűség sekélyes lecsapódása. Így MOOERS törvényének - az általa adottnál mélyebben gyökerező - magyarázatából is kitűnik, hogy a személyiség-lélektannak egyik igen lényeges törvénye húzódik meg mögötte.

5.

"Minden embernek két nagy alapvető szükséglete van, s ez a két szükséglet rendszerint hadilábon áll egymással: mindnyájan szeretnénk megőrizni nyugalmunkat, de ugyanakkor azt is szeretnénk, hogy valami új is történjék velünk. Tuláságosan sok előrelátás egyhangúsághoz, tuláságosan kevés előrelátás aggodalomhoz vezet. Az állandóság és a változás közötti egyensúly megteremtése olyan feladat, amellyel minden élőlénynek szembe kell néznie.

Minden egyénnek egyik fontos funkciója, hogy valamennyire előre látható állapotban tartsa életét, tevékenységét. Ha valaki pontosan észlel, világosan gondolkodik, bölcsen tervez, és ennek megfelelően cselekszik, ha el tudja nyomonni rosszul, hibásan alkalmazkodó gondolatait és érzelmeit, akkor azt mondhatjuk, hogy erős egyénisége van. De az erős egyéniség ugyanakkor találékony is, fogékony sok olyan felismerés iránt, amely egy ideig zavaró, bomlasztó hatású. Nagy alkotó egyéniségek jellemvonásainak, személyiség-jegyeinek vizsgálata azt mutatja, hogy különleges éberséggel reagálnak mindarra, ami el-lentmondásokat rejt magában, előre nem látható, s hogy szellemi alkutukban helye van az irracionálisnak is, mint új, intuitív meg-látások forrásának. S valóban: minnyájan igen gyakran keressük a várat-lant azáltal, hogy megszakitjuk önünk megszokott működését. Változás a környezetben, a lelkiállapotban, a gondolkodásmódban; - ime ezek a szokásos előírások arra, hogy kizökkenjünk a megunt kerékvágásból /24/.

Mi következik mindebből MOOERS törvényére, az információ használatára vagy elutasítására vonatkozóan? Ugy gondoljuk, három lényeges feltevés. Az első: az információ, ha új és meglepő, izgalmat kelt, problémát okoz, s hosszabb-rövidebb ideig zavaróan hat; a második: az alkotó egyéniségek nem riadnak vissza az információtól, sőt nagyon is jól érzik magukat ennek viharos légkörében; a harmadik: a nem alkotó jellegű, tehát szokványos rutin-munkát végző emberek is fogékonyak lehetnek az információra, ha olyankor érkezik hozzájuk, amikor az előbb említett lelki egyensúlyi állapot megteremtésére vagy helyreállítására tudják felhasználni. Nézzük meg most közelebbről ezt a három feltevést.

Aki nem vesz igénybe információt problémája megoldásához, az nem teszi saját személyes ügyévé a problémát; úgy is mondhatjuk: nem fogta meg, nem ragadta meg őt a probléma. S ez olyan, mintha nem is volna problémája. "Valamely probléma ugyanis csak akkor valódi probléma, ha v a l a k i n e k a problémájává válik, ha valakit nyugtalanít, aggaszt" /25/. S akinek ilyen értelemben van problémája, az nem sajnál semmilyen fáradságot, hogy a megoldás megtalálásával megszabaduljon problémája terhétől. Ha valaki valamilyen tudományos vagy gyakorlati problémát kap, az erre vonatkozó több-kevesebb információból tudhatja meg, hogy tulajdonképpen mi is a problémája, s milyen lehetőségek kínálóznak megoldására. A megoldást azonban saját magában kell megtalálnia. Amint LOCKE mondta: "A gondolatok forrása mindig az emberben van". "Manapság különösen fontos ezt hangsúlyoznunk, mert félő, hogy egyesek a válogatógépektől és más adatfeldolgozó gépektől remélnek problémákat megoldó gondolatokat" /25/. A gondolatok forrásait tápláló információknak tehát be kell hatolnia az emberek agyába, tudatába s a tájékoztatásnak legalább is egyengetnie kell a behatolás egyénenként változó útjait.

Nagy alkotó egyéniségek - tudósok, művészek - eredményeinek, műveinek létrejöttében különleges szerepe van az információknak, az egymástól sokszor nagyon távoli vidékekről érkező gondolatoknak.

Az alkotó tevékenység tulajdonképpen kombinációs képesség; az alkotóban már meglévő fogalmak meglepő viszonyításával új fogalmak,

eszmék teremtése. "Minden alkotás számok, színek, hangok, anyagok, mechanikai elemek, vagy éppen szavak új kombinációja", s eredménye a felfedezés, ujtás, vagy művészi alkotás /26/.

Mivel több alkotóelemmel több új, szokatlan kombináció érhető el, a nagy alkotó számára egyáltalán nem teherterhelés a nagy mennyiségű, heterogén, sőt még a kaotikus információ-halmaz sem, és egyáltalán nem elegendő számára a szigorúan csak a témájához tartozó információ. Ezért szinte válogatás nélkül fogad be minden neki való gondolatot, s például nem mindig olvas "kritikai", vagyis kizárólag "szakmai" szemmel /27/. Nem ijed meg a fenyegető áradással, torlódo össze-visszaságban felé tördülő információktól /élményektől/, mert az a becsvágya, ami MELVILLE-é volt, amikor a Moby Dick-et írta: "megkíséreltem, hogy rendet teremtek a kaosz alkotó elemei között" /28/.

John LIVINGSTON Lowes "The road to Xanadu" című könyvében bámulatos alaposággal gondolatról-gondolatra, helyenként szóról-szóra végiglemezte Coleridge két költeményének, az Ancient Mariner-nek és a Kubla Khan-nak tartalmát /29/. Elemzése során felkutatta mindazokat az olvasmányokat /információkat/, és Coleridge-nek ezekről készített jegyzeteit, amelyek szerepet játszottak a költemény létrejöttében, végső formájának kialakulásában. Nincs az a detektív-regény, amely lebilincselőbben izgalmas volna, mint ez az alkotó ész és képzelet labirintusaiban, "alkimista" műhelyében végzett nyomozás! S nekünk, akik a tájékoztatás tökéletesítésén, hatásának elmélyítésén fáradozunk, jó tanulság arra, hogy mélyebben, alaposabban igyekezzünk beletekintetni az alkotó munka folyamatába, mert jórészt ebből érthetjük meg, hogy az információk milyen koincidenziái és metamorfózisai útján születnek nagy eredmények.

J.W. HAEFELE könyvében /26/ főképpen kémikusok alkotó tevékenységét vizsgálta s arra a megállapításra jutott, hogy csaknem mindegyikük munkájában kiemelkedő szerepe volt nagy mennyiségű információ összegyűjtésének, adaptálásának, módosításának, nagyításának, kicsinyítésének, helyettesítésének, újrendezésének, megfordításának, kombinációjának, vagyis az információk merészen analitikus és még merészebben szintetikus kezelésének.

Amíg az alkotó géniuszra az jellemző, hogy "a kaoszban meglátja a Formát, a Mű lehetőségét" /29, 394.p./, addig kisebbrendű alkotók, vagy mindennapi rutinmunkát végző szakemberek igen könnyen elvesznek az információk tömegében, ha egyáltalán megpróbálnak megbirkózni vele. Ezért az ő tájékoztatásuknak szorosan a témához és az egyénhez szabottnak kell lennie. Nincs ugyan lényegi, csak fokozati különbség az alkotó és az átlagember között, de az átlagember rendszerint beleroppan a tulságosan sok új információba, mert nincs akkora szellemi energiája, intellektuális átfogóképessége, hogy rendezni tudja. Viszont - amint láttuk - időnként megvan a fogékonysága az újra, szokatlanra, mert ő sem akar beleveszni az unalmas mindennapok egyhangúságába. Őt is rá lehet tehát venni arra, hogy változtasson gondolkodásmódján, munkamódszerén, magatartásán, s valami újat, meglepőt kezdeményezzen. Vele tapintatosan, türelmesen, az orvosi terápiára jellemző módszerekkel kell bánnunk; megfelelő összeállításban, megfelelő adagokban kell szolgáltatnunk az információt,

mert csak így lesz hatása. Ehhez alaposan meg kell ismernünk problémáját, főbb gondolatait, szellemi apparátusának erősségeit, hézagait; tudnunk kell, hogy információnk alkalmas lesz-e a problémájára vonatkozó elképzeléseinek megvilágítására, árnyalására, színezésére, kidomborítására, a megoldás sejttetésére, revelálására, vagy - éppen ellenkezőleg - tájékoztatásunkkal még jobban homályba borítjuk a problémát is és a megoldást is.

6.

Ugy látszik az előzőek alapján, hogy az alkotóképesség és az információ befogadására, alakítására, felhasználására való képesség egyenes arányban van. Ebből viszont az következik, hogy az alkotóképesség kifejlesztése, fokozása kifejleszti és fokozza az információ iránti fogékonyságot is. Ha tehát azt akarjuk, hogy az információ az egyénekben és a kisebb-nagyobb társadalmi rétegekben, csoportokban kedvező fogadtatásra találjon, arra kell törekednünk, hogy alkotó légkört teremtsünk. Ha ezt elérjük, akkor valószínűleg csökkennek, vagy megszűnnek azok az információ felhasználása elé tornyosuló akadályok, amelyekre MOOERS "törvénye" hivatkozik.

Az alkotóképesség kifejlesztésének, az alkotó légkör megteremtésének feltételei a szocializmusban egyre inkább megvannak, s a kommunizmusban teljes mértékben meglesznek. "Míg az eddigi történelem során a társadalmi tevékenység alapvető célja a külső természet megváltoztatása volt, addig a kommunista társadalom által folytatott tevékenységben egyre nagyobb súllyal jelentkezik célként a belső természet formálása, a termelő erők személyi oldálán a fejlesztése, a külső természet tárgyainak alakítása pedig egyre nagyobb súllyal áll eszünkön ténnek szolgáltatásban /30/.

Nem kétséges, hogy "a sokoldalú, alkotó, szabad ember" kifejlesztésében jelentős szerep vár a tájékoztatásra, amely a sokoldalúság érdekében közel hozza egymáshoz azokat az ismereteket, amelyek távolinak látszanak; az alkotás érdekében megmutatja: mi az, amire újat építhetünk; s a szabadság méltó kihasználása érdekében igyekszik mindenkit felvezetni az újat, meglepőt tartogató gondolatok magaslataira és élvezetére.

7.

Még egy problémakör függ össze a MOOERS által felvetett kérdésekkel. Ezt a problémakört - a biológiából vett analógiával - az információ ökológiájának /környezettanának/ nevezhetnénk. Az ökológia a biológiai tudományoknak az a diszciplínája, amely az élő szervezetek egymáshoz való viszonyával, környezetével és más szervezetekhez való viszonyával foglalkozik. Egyik ága /autökológia/ az individuális, másik ága /szünökológia/ a csoport-szervezetek viszonyát, környezetét tanulmányozza. Minden élőlényt bi-

zonyos fizikai hatások /tömegvonzás, hő, fény stb./ érnek, melyek a föld különböző pontjain mások és mások. Ennek következtében az élőlények egyes fajtái a föld olyan területeire húzódtak, ahol számukra elviselhető körülmények uralkodnak, minden fajtát sajátos, rá jellemző környezetben találunk, ahol más fajtákkal társul, és pedig olyanokkal, amelyeknek számára hasonló körülmények szükségesek. Ilyen társulásokból létrejött közösségeket vizsgál az ökológia /31/.

Ezek után világos: mire utal az információ ökológiájának nevezett jelenség-csoport. Hol keletkeznek bizonyos információk: miért inkább itt, mint ott; milyen hatások érik az információt miközben a forrástól a felhasználóhoz kerül; hol virul ki, hol hervad el az információ; milyen hatással van a környezet az információra és az információ a környezetre /például egy bibliográfiában/; milyen hatással van az információra és használatára az a közeg /anyag, forma/, amely hordozza; hogyan társulnak, keverednek, válnak szét, egyesülnek információk; milyen kapcsolat alakul ki az információt kérő, kereső és az információt adó személy között; milyen befolyással van az információra a feldolgozó apparátus /a személyzet és a technikai eszközök/ és a tájékoztatási csatorna-hálózat. Ilyen és még sok hasonló kérdés volna a tárgya az információ-ökológiának.

A szakirodalomban elszórva sok adatot, megfigyelést találunk ilyen jellegű kérdésekről. Most - illusztrációképpen - csak kettőt ragadunk ki, hogy kiegészítsük és elmélyítsük az 5. fejezetben mondotakat. Az egyik: a tájékoztató és a tájékoztatást felhasználó viszonya; a másik: a tájékoztatók egy-két kategóriájának viszonya az információ-hordozókhoz /közegekhez/, és egymáshoz.

Említettk már, hogy a tájékoztatók és a tájékoztatást felhasználók kapcsolatáról MEREDITH-nek és PIETSCH-nek vannak igen figyelemre méltó megállapításai, /20, 21/, s mindketten hangsúlyozottan emelik ki a lélektani és szociológiai szempontokat. PIETSCH azt mondja, hogy feltétlenül szükség van ebben a kapcsolatban lelki összehangolódásra, mert csak úgy lehet elérni, hogy az informálás a felhasználónak ne csak az asztalára kerüljön, hanem agyába és tudatába hatoljon, s így beépüljön feladatának megoldásába. Amíg ez meg nem történik, addig a tájékoztatást nem lehet elintézettné, befejezettné tekinteni. A másik fontos dolog, hogy a tájékoztató egyenrangú intellektuális partnere legyen a felhasználónak, hogy ezáltal kitölthesse informáltsági hézagait, és ezt a megfelelő pszichológiai befolyással, tapintattal tudja megtenni; ehhez alapos tipológiai műveltségre van szükség/.

MEREDITH is arra mutat rá, hogy a tájékoztatás /közlés/ az egyik lélekből indul ki, s a másikban végződik, s ha ez így van, akkor be kell hatolnunk a tájékoztatásban résztvevők lelkébe is, különben nem alapozhatjuk meg egzaktul a tájékoztatás-tudományt. Ebből a tájékoztatóra nézve az is következik, hogy nem elég rendben tartania közlési eszközeit és csatornáit, hanem legalább ugyanennyire karban kell tartania saját szellemi apparátusát, a tájékoztatás eredményes elvégzéséhez feltétlenül szükséges intellektuális készletét is. S ebből a készletből úgy kell kiválasztani az információkat és közlési formákat, hogy pszichológiailag irányítottak legyenek. A jó tájékoztató

egy "mohón érdeklődő, fogékonyan résztvevő, hálás" hallgatót, olvasót, nézőt alakít ki magában, és hozzá intézi mondanivalóját. S ha nem is azonnal, de fokról-fokra eléri, hogy hallgatója, nézője, olvasója valóban fogékonyra válik; ilyenkor mondjuk, hogy a szerző, az előadó, vagy a mű "megfogta", hatalmába kerítette közönségét.

A tájékoztatónak és a felhasználónak ilyen kapcsolata igen hatásos módszere annak, hogy fokozatosan megtörjük az információval szembeni ellenállást, és "hatályon kívül" helyezzük MOOERS törvényét.

S most még néhány szót az információhordozók és a tájékoztatók közötti kapcsolatáról.

Amióta - a tájékoztatás technikai eszközeinek hatalmas arányu fejlesztése következtében - nagymértékben megnőtt az információ-hordozók száma, s a könyveken, könyvszerű dokumentumokon kívül használatba kerültek például a lyukkártyák, a mikro-szövegek, mágneses szalagok és kártyák, helyenként még jobban kiéleződött az ellentét könyvtárosok és dokumentalisták /tájékoztató szakemberek/ között. Ez az ellentét időnként a szakirodalomban is ki-kirobban. Hadd idézzünk most két szélsőséges véleményt.

"Ki ölte meg a bibliográfiát?" c. cikkében /32/ L.I. THOMPSON gyilkos gunnyal pellengérezzi ki a könyvtárosok egy szektáját, a bibliográfia hanyatlásának előidézőit, a "bibliológiai szentimentalizmus" híveit, ezeket a "neo-Dibdinéket", ál-Richard de Buryket, akiknek tudománya abban merül ki, hogy a könyvek "imádását" prédikálják. "Alig képzelhető dologtalanabb, haszontalanabbul hedonista, kevésbé termékeny élet, mint az un. "jó könyvekben" való passzív elmerülés", - mondja THOMPSON.

Azután itt van a másik szekta, a babonásaké, amely mindenféle hiedelmet terjeszt a tájékoztatás technikai eszközeiről, például a számológépről, s a tájékoztatás technikájának több más, sokat ígérő találmányáról; ezek a hiedelmek persze azoknak agyában tenyésznek legbujábbban, akiknek egyáltalán nincs pontos ismeretük a technikai eszközök valódi rendeltetéséről.

De hallgassuk meg a másik szélsőséges vélemény képviselőjét, Lawrence Clark POWELL-t is. Ő "A könyvek szenvedélyes szeretete" c. művében /33/ azokat gunyolja, akik "gépesíteni akarják a könyvtárat, és nevét információs készletező- vagy "anyag"-központtá kívánják változtatni..." "Körül vagyunk véve - írja POWELL - dokumentalistákkal, tájékoztató hivatalnokokkal, közlési szakértőkkel, akik elsőpadnak, valahányszor azt a szót hallják, hogy könyvtár, könyvtáros, könyv, olvasás; akik sok mindent kedvelnek a könyvtári munkában, kivéve a könyveket, s akik a könyveket legszívesebben IBM kártyákkal helyettesítik, ha tehetnék. Ezek az antihumanisták bármit hajlandók megtenni a könyvvel - csak elolvasni nem."

A tájékoztatás hatékonysága szempontjából nem közömbös jelenség ez az antagonizmus, s minden bizonnyal nemcsak könyvtárosok és dokumentalisták között van meg, hanem a felhasználók egyes csoportjai között is. Ennek az antagonizmusnak mélyén is jórészt a régi és új

harcának nyomára bukkunk; a tájékoztatók egy része átmenetileg elveszti szakmai biztonságát az új eszközök "betörése" következtében, ezért nem áll mindjárt az új pártjára. Érdeemes volna azonban ezt az ellentétet a "két kultúra", vagyis az irodalmi/humán/ és a tudományos/műszaki/műveltség közötti szakadék problémaköréhez kapcsolódva is megvizsgálni /34, 35/. Közismert ugyanis, hogy a könyvtárosok jó része humán, a dokumentalisták/tájékoztató szakemberek/ jó része tudományos/műszaki/műveltségű; ez is lényeges oka az ellentétnek.

Magyarországon elég nagy hullámokat vert ez a problematika, de tájékoztatási szempontból senki sem elemezte. A Könyvtárosban megjelent, s a két kultúra vita egy részét összefoglaló irodalmi szemlében MARÓTI Andor megemlítette ugyan a Könyvtár szerepét, /36/ de ennél sokkal mélyebbre kellene tekintetnünk. Véleményünk szerint a két kultúra problémája - a pedagógiai problémák után - elsősorban tájékoztatási kérdés. A vita még nem zárult le, sőt SNOW újabb nézeteinek /37/ magyar nyelvre fordítása s a Nagyvilágban /és rövidítve Kortársban/ való megjelentetése után ismét lendületet kapott /38, 39/. Így tehát még remélhetjük: valaki alaposabban elemzi majd azt a kérdést, hogy a könyvtárosok és általában a tájékoztatók műveltségének tartalma és színvonala milyen mértékben, hogyan befolyásolja a tájékoztatás hatékonyságát, s a tájékoztatási apparátus fejlődését.

A külföldi szakirodalomban Barbara KYLE tett néhány érdekes megfigyzést a két kultúra és a tájékoztatás problematikájáról /40/; ezekkel, továbbá a könyvtárosok és dokumentalisták műveltségének összehasonlító elemzésével a tudományos és műszaki tájékoztatás munkaköreiből szerző készülő tanulmányában foglalkozik részletesebben.

Utoljára kanyarodva vissza MOOERS törvényéhez, valószínűnek látszik, hogy az információ-ökológia most érintett és más fontos problémáinak vizsgálata egész sereg törvényszerűséget állapít majd meg arra, hogy milyen lélektani, szociológiai jelenségek segítik s gátolják az információk használatát.

+ + +

Mint már annyiszor, tanulmányunkat most is azzal a reménnyel fejezzük be, hogy hozzászólásra, vitára, a problémák mélyebb megragadására s rendszerezőbb kifejtésére ösztönzi azokat, akiket komolyan érdekel a tájékoztatás lélektani és szociológiai vizsgálata.

+
+ +

HIVATKOZÁSOK:

- /1/ Reports and papers submitted to the Royal Society Scientific Information Conference, June 21 - July 2, 1948. London, 1948, The Royal Society.
- /2/ Proceedings of the International Conference on Scientific Information. Vol.1. Washington, 1959, NAS-NRC. 13-316.p.
- /3/ TÖRNUDD, E.: Study on the use of scientific literature and reference services by Scandinavian scientists and engineers engaged in research and development. 19-75.p.
- /4/ SCHRAMM, W.: The science of human communication. New direction and findings in communication research. N.Y. London, 1963, Basic Books, Inc. 158 p.
- /5/ MENZEL, H.: Planned and unplanned scientific communication. 2/ alatt idézett mű. 199-243.p.
- /6/ BROWNSON, H.L.: Documentation needs of scientists. /Hattery-McCormick: Information retrieval management. 76-82.p./
- /7/ LÁZÁR P.: A korszerű szakirodalmi dokumentáció. Szervezeti kérdések. Bp. 1963, Felsőoktatási Jegyzetellátó V. 46-73.p. /Mérnöki Továbbképző Intézet előadássorozatából: 4239./
- /8/ DÉRI Miklósné: A tudományos tájékoztatás iránti igény vizsgálatának módszerei. - TMT, 1963. 6/7.sz. 453-464.p.
- /9/ DÉRI Miklósné: A tudományos tájékoztatás iránti igény vizsgálatának néhány eredménye. - TMT, 1963. 8.sz. 611-616.p.
- /10/ PATEK F.: Hozzászólás a tudományos tájékoztatás iránti igény vizsgálatával kapcsolatos problémákhoz. - TMT, 1963, 9/10.sz. 714-718.p.
- /11/ PATEK F.: A szakirodalmi tájékoztatás iránti igények vizsgálata egy tervezőirodában - néhány módszertani probléma. TMT, 1964. 4-5.sz. 275-291.p.
- /12/ Information Systems Workshop. The designer's responsibility and his methodology. Washington, 1962, American Documentation Institute. 153 p.
- /13/ HATTERY, L.H. - McCORMICK, E.M. /ed./: Information retrieval management. Detroit, 1962, American Data Processing Inc. 151 p.
- /14/ HOWERTON, P.W.: Information handling: first principles. Washington, London, Spartan Books, 1962, Cleaver-Hume Press. 207 p.

- /15/ BECKER, J. - HAYES, R.M.: Information storage and retrieval: tools, elements, theories. N.Y., London, 1963, Wiley. 448 p.
- /16/ POSTLEY, John A.: Behaviorial factors in information systems. /Information Systems Workshop etc. 83-95.p./
- /17/ FAIRTHORNE, R.A.: Towards information retrieval. London, 1961, Butterworths. XIII-XXIII.p. L.M. Bohnert és C.N.Mooers kommentárja.
- /18/ RUBENSTEIN, A.H.: Timing and form of researchers' needs for technical information.- Journal of Chemical Documentation, 1962. 1.sz. 28-31.p.
- /19/ HILLIER, J.: Measuring the value of information services.- Journal of Chemical Documentation, 1962. 1.sz. 31-34.p.
- /20/ PIETSCH, E.: Establishment and structure of a documentation agency. - Paper presented during the International Congress on Scientific and Technical Documentation and Information, Rome, feb. 2-11. 1964. Publikálva Struktur von Informationseinrichtungen cimmel: Nachrichten für Dokumentation, 1964. 1.sz. 28-41.p.
- /21/ MEREDITH, P.: Thoughts on communication. - The Journal of Documentation, 1956. 3.sz. 171-182.p.
- /22/ MOOERS, C.N.: Mooers's law or, why some retrieval systems are used and others are not. /Editorial./ - American Documentation, 1960. 3.sz. II.p.
- /23/ Parkinson törvénye - vagy az egyre emelkedő piramis. - Műszaki Élet, 1962. 8.sz. 12.p.
- /24/ BARRON, F. - MURRAY, E.J. - STERLING, B.: The hallucinogenic drugs. - Scientific American, 1964. 4.sz. 29.p.
- /25/ HANFORD, W.E.: Sources of ideas in industrial chemical research. Journal of Chemical Documentation, 1962. 2.sz. 56.p.
- /26/ HAEFELE, J.W.: Creativity and innovation. N.Y. 1962, Reinhold. 5-6.p.
- /27/ HAEFELE, J.W.: The relation of the industrial technical literature to creativity.- Journal of Chemical Documentation, 1962. 2.sz. 69.p.
- /28/ SEDGWICK, W.E.: Hermann Melville. The tragedy of mind. N.Y. 1962, Russel and Russel. 93.p.
- /29/ LOWES, J.L.: The road to Xanadu. A study in the ways of imagination. N.Y. 1959. Vintage Books. XIV, 574, XI p.
- /30/ GARAI László: Ember és technika a kommunizmusban. - Valóság, 1964. 3.sz. 10.p.

- /31/ Van Nostrand's scientific encyclopedia. 3.ed. N.Y. 1958, Van Nostrand. 559.p.
- /32/ THOMPSON, L.I.: Who killed bibliography? - The Rub-Off, 1962. 3.sz.
Kivonatban: Current Concentrates of the library world. - Special Libraries, 1964. 1.sz. 48.p.
- /33/ POWELL, L.C.: A passion for books. Cleveland, 1958, World Publishing Company. 18, 175.p.
- /34/ SNOW, C.P.: The two cultures and the scientific revolution. London, 1964, Cambridge Univ.P.
- /35/ HUXLEY, A.: Literature and science. London, 1963, Chatto and Windus. 99 p.
- /36/ MARÓTI A.: Vita a korszerű műveltségről. - A Könyvtáros, 1963. 11.sz. 669-672.p.
- /37/ SNOW, C.P.: The two cultures: a second look. - Times Literary Supplement, 1963.okt.25. 839-844.p.
- /38/ SNOW, C.P.: Még egyszer a két kultúráról. - Nagyvilág, 1964. 1.sz. 113-121.p.; 2.sz. 258-269.p.
- /39/ SNOW, C.P.: A két kultúra még egyszer. - Kortárs, 1964. 1.sz. 118-122.p.
- /40/ KYLE, B.R.F.: Communication and the two cultures. - Revue Internationale de la Documentation, 1963. 3.sz. 81.p.

GYÖRE, P.: Das Gesetz von Mooers. Bemerkungen zur Psychologie und Soziologie der Verwendung der Information

Wir beschäftigen uns wenig mit der Frage, wie die Information verwendet wird. Laut dem Gesetz von Calvin L. Mooers wird ein Recherche-System so lange nicht gebraucht, bis es dem Benutzer schwieriger und unangenehmer ist, wenn er informiert wird als wenn er nicht informiert wird. Das Aufnehmen von Information erfordert Nachdenken, Entschlussfassung, Tätigkeit, also mit einem Wort, es verursacht Mühe. Hinter dem Gesetz stehen tiefere psychologische Gründe. Ein jeder Mensch hat den Wunsch, seine Ruhe zu bewahren, gleichzeitig möchte er auch, wenn etwas Neuartiges mit ihm passieren würde. Wenn die Information neu ist und eine Überraschende Erregung verursacht, hat sie Probleme und damit Störung zu Folge. Ein produktiver Mensch wird hiervon nicht abgeschreckt, aber im richtigen psychologischen Moment kann auch ein Menschentyp, der im allgemeinen gewohnte Routinarbeiten macht, für das Neue empfänglich sein. Mit letzterem müssen wir also geduldig, auf individuelle Weise vorgehen, die Information schrittweise erteilen, denn nur so können wir ein Resultat erzielen. Die Produktivität und die Fähigkeit zur Aufnahme von Information sind mit einander proportionell, sodass die Entwicklung der Fähigkeit für Produktivität auch die Aufnahmefähigkeit für Information erhöht.

Die Ökologie der Information beschäftigt sich nach dem Muster der Biologie unter anderem mit den Beziehungen der Informierenden zu den Informierten und über die Beziehungen einiger Kategorien der Informationerteilenden zu den Informationsträgern und zu einander.

::'::

GYÖRE, P.: The Mooers-law-contributions to the psychology and sociology in the application of informations

Not much attention is paid to the problem how information is being utilized. According to the law discovered by Calvin L. Mooers, no informative retrieval system will be used until the user feels more uncomfortable and embarrassed while being informed than when not. To accept information requires thinking, decision, activity - with other words effort. There are deep psychological reasons hidden behind this law. Everybody would like to maintain his peace of mind wishing, at the same time, if something new should happen to him. Information, if novel and surprising, will excite, cause problems, and exert disturbing effects. Creative personalities will not be frightened of this feeling but, in an appropriate moment, those performing usual routine activities may also prove sensitive towards such phenomena. The latter type must be treated, therefore, patiently and individually with information supplied in adequate proportions to achieve sufficient influence. Creative ability and the capacity of information intake are proportional, thus the development of creative ability will improve the sensitivity to accept information.

The oecology of information - just like biology - studies, among others, the relationship between informer and user of informations, and that of certain categories of informers to one another and to information carriers.